नागरिकांची सनद

प्रस्तावना

सैनिक कल्याण विभागाची **‘नागरिकांची सनद’** प्रसिध्द करताना मला अतिशय आनंद होत आहे. सध्याचे जग हे जागतिकीकरणाकडे वेगाने वाटचाल करीत आहे. या स्पर्धेच्या युगात सर्वच संस्थाना त्यांच्या कामाचा तसेच सेवांचा दर्जा राखणे अत्यंत आवश्यक आहे. या पार्श्वभूमीवर केंद्र व राज्य शासनाच्या स्तरावर सुरु केलेल्या प्रशासकीय सुधारणांच्या कार्यक्रमांत विविध शासकीय विभागांकडून नागरिकांना दिल्या जाणाऱ्या सेवांचा दर्जा उंचविण्यासाठीच्या उपाययोजनांवर भर दिला जात आहे. महाराष्ट्र राज्यातील माजी सैनिक व त्यांचे कुटुंबिय हा केंद्रबिंदू मानून शासनाकडून पुरविण्यात येणाऱ्या विविध प्रकारच्या सेवा व योजनांची अंमलबजावणी करताना पारदर्शकता, नियमांप्रमाणे काम, कालमर्यादा, कामाचा दर्जा, कार्यक्षमता राखणे व शासकीय सेवा पुरविण्यामध्ये स्तर निश्चित करुन जबाबदारी निश्चित करणे इत्यादि बाबी **‘नागरिकांची सनद’** या माध्यमातून साध्य करण्याची संकल्पना आहे. **‘नागरिकांची सनद’** चे लोकाभिमुखता, प्रतिसादशिलता, पारदर्शकता व गतिमानता हे महत्वाचे पैलू आहेत. त्या अनुषंगाने सैनिक कल्याण विभागाचे संगणकीकरण करुन **www.mahasainik.com** ही वेबसाईट दि. १५ मे २००२ पासून सुरु केली आहे. या वेबसाईटवर विभागाचा संक्षिप्त इतिहास, संपर्कासाठी सैनिक कल्याण विभाग व विभागाच्या अधिपत्याखाली कार्यरत असलेल्या सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण अधिकाऱ्यांची नांवे, कार्यालयाचा पत्ता, दुरध्वनी क्रमांक, ई-मेलचा पत्ता, माजी सैनिकांच्या मुलां/मुलींसाठी सैनिक कल्याण विभागामार्फत चालविण्यात येणाऱ्या वसतिगृहांची माहिती, वसतिगृह प्रवेश नियम, माजी सैनिकांची व्याख्या आणि त्याच्या विषयी नेहमी विचारले जाणारे प्रश्न व त्यांची उत्तरे, केंद्रिय सैनिक मंडळाकडून सशस्त्र सेना ध्वजदिन निधी (AFFDF)/आर्मी ग्रुप इन्शुरन्स फंड (AGIF), आर्मी सेंट्रल वेल्फेअर फंड (ACWF)/ RMDF मधून दिल्या जाणाऱ्या आर्थिक मदती बाबतची माहिती, महाराष्ट्र शासनामार्फत दिल्या जाणाऱ्या सवलती, विश्रामगृहे, अशंदायी स्वास्थ योजना, निवृत्ती वेतन, माहितीच्या अधिकारातंर्गत आवश्यक माहिती इत्यादि सेवा घरबसल्या उपलब्ध करुन देण्यात आलेल्या आहेत.

या पुस्तिकेतील पहिल्या भागामध्ये या विभागाची सर्वसाधारण माहिती देण्यात आली आहे. तर दुसऱ्या भागात प्रत्यक्ष **‘नागरिकांची सनद’** देण्यात आली आहे. भूमीका, कार्य विषयक माहिती, सैनिक कल्याण विभागांतर्गत सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा, त्यासाठी लागणारी आवश्यक कागदपत्रे, लागणारा कालावधी, सेवा विहित कालावधीत पुरविण्यात आल्या नाहीत तर कोणाकडे तक्रार/संपर्क साधावा त्या अधिकाऱ्यांचे पदनाम व दूरध्वनी क्रमांक यामध्ये देण्यात आले आहेत. मला खात्री आहे की, यात नमूद केल्यानुसार विहित कालावधीत आवश्यक सेवा माजी सैनिक व त्यांचे कुटुंबियांना निश्चित कालमर्यादेत उपलब्ध होतील.

संचालक
सैनिक कल्याण विभाग

दिनांक : ०६ फेब्रुवारी २००७

भाग १ - विभागाची सर्वसाधरण माहिती

सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्याचा संक्षिप्त इतिहास

१.१. www.mahasainik.com वर संक्षिप्त इतिहास या शिर्षाखाली माहिती देण्यात आली आहे.

माजी सैनिकांची व्याख्या

२.१. www.mahasainik.com वर माजी सैनिक या शिर्षाखाली माहिती देण्यात आली आहे.

माजी सैनिक/माजी सैनिक विधवा यांना ओळखपत्र देणेबाबत

३.१. माजी सैनिक/विधवा यांना केंद्र/राज्य शासनाच्या सेवा/सवलती उपलब्ध करुन देण्याकरिता माजी सैनिकाच्या व्याखेमध्ये बसत असलेल्या व्यक्तीस माजी सैनिकाचे ओळखपत्र, तर सैनिक/माजी सैनिकाच्या मृत्युनंतर त्यांचे विधवा पत्नीस विधवांचे ओळखपत्र जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत देण्यात येते.

३.२ माजी सैनिकाचा दर्जा ठरवितांना सैन्यमुक्तीच्या तारखेच्या कालावधीत अस्तित्वात असलेली माजी सैनिकाची व्याख्या, त्याचप्रमाणे सैन्यातून मुक्तीचे कारण, निवृत्तीवेतनधारक आहे किंवा कसे अशा अनेक बाबीं विचारात घेतल्या जातात.

माजी सैनिकांची नोकरीसाठी नोंदणी

४.१. **आरक्षण :-** भारतीय सैन्यदलामध्ये अनेकजण वयाच्या १८ ते २१ वर्षे वयात प्रवेश करतात व सुमारे १५ ते २० वर्षे सेवा केल्यानंतर सेवानिवृत्त होतात. त्यावेळी त्यांचे वय सुमारे ३५ ते ४० वर्षाच्या दरम्यान असते. तारुण्यांच्या ऐन उमेदित देशाच्या रक्षणासाठी सेवा केल्यानंतर नागरी जीवनात स्थायिक होण्याकरीता महाराष्ट्र व केंद्र सरकार त्यांना सर्वतोपरी मदत करीत असते. अशा माजी सैनिकांना महाराष्ट्र शासनाच्या विविध खात्यात, महामंडळात व तत्सम संस्थात वर्ग ३ व वर्ग ४ मध्ये प्रत्येकी समानांतर आरक्षणा अन्वये १५ टक्के जागा राखून ठेवल्या आहेत. तसेच केंद्र शासनाने आपल्या विविध खात्यात, महामंडळात व तत्सम संस्थात वर्ग ३ मध्ये १० टक्के तर वर्ग ४ मध्ये २० टक्के जागा राखून ठेवल्या आहेत.

४.२. **नोंदणी :-** राखीव जागांवर माजी सैनिकांना पुरस्कृत करण्यासाठी सेवा निवृती नंतर माजी सैनिकांचे ओळखपत्र दिल्यानंतर नोकरीसाठी पात्र माजी सैनिकांची नोंदणी रोजगार नोंदणी रजिस्टर मध्ये करण्यात येऊन त्या माजी सैनिकांस रोजगार नोंदणीचे कार्ड देण्यात येते.

४.३. **नूतनीकरण:-** माजी सैनिकाने रोजगारासाठी नाव नोंदणी केल्यानंतर ती तीन वर्षासाठी वैध राहते. त्यानंतर माजी सैनिकांना या नोंदणीचे नूतनीकरण करणे गरजेचे आहे.

४.४. **<u>नोकरीसाठी नावे पुरस्कृत करणे</u>** :- केंद्र/राज्य शासनाच्या विविध कार्यालयांकडून माजी सैनिकांसाठी राखीव असलेल्या जागांवर भरती करतानां संबंधित जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांकडून माजी सैनिकांची यादी कमीत कमी १५ दिवस अगोदर प्राप्त करुन घेतली पाहिजे. त्याशिवाय जाहिरातीद्वारे, दूरदर्शन, रडिओ, नोटीसबोर्ड व इतर माध्यमातून प्रसिध्दी देवून माजी सैनिकांचे अर्ज प्राप्त करुन घेतले पाहिजेत. जेणेकरुन कोणत्याही पात्र माजी सैनिकांवर अन्याय होणार नाही व दोन्हीही प्रकारच्या माजी सैनिकांना नोकरीच्या संधी उपलब्ध होतील. जर एखादा माजी सैनिक उमेदवार जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयात नोंदणीकृत नसेल किंवा काही कारणामुळे त्याचे नाव जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयामार्फत पाठविण्यात आलेल्या यादीत समाविष्ठ नसेल, तरी असा पात्र उमेदवार जाहिरातीच्या आधारावर संबंधीत कार्यालयाकडे सरळ अर्ज करु शकतो. संबंधित कार्यालयांकडून मागणी पत्र प्राप्त झाल्यानंतर जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांच्या रोजगार पटावर नोंदणीकृत माजी सैनिक उमेदवारांमधून त्याच्या नोंदणीची जेष्ठता, अर्हता आणि वयोमर्यादा याचा विचार करुन एका जागेसाठी पाच पात्र माजी सैनिकांची नावे पुरस्कृत केली जातात.

४.५. **युध्दात/सैन्य सेवेत मृत्यु पावलेल्या किंवा अपंग झालेल्या सैनिकांच्या कुटुंबियास शासकीय सेवेत भरतीकरिता प्राधान्य :-** शासन निर्णय दि. ०२ सप्टेंबर १९८३ नुसार सर्व प्रकारच्या कार्यालयांनी माजी सैनिकांसाठी वर्ग ३ व वर्ग ४ मधील आरक्षित असलेल्या १५ टक्के पदांवर भरती करताना (१) युध्द काळात किंवा युध्द नसताना सैन्यातील सेवेमुळे अपंग झालेल्या माजी सैनिकांना १५ टक्के राखीव पदांपैकी उपलब्ध पदांवर प्राथम्य क्रमाने तर (२) सैनिकी सेवेत मृत झालेल्या किंवा अपंगत्व येऊन त्यामुळे नोकरीसाठी अयोग्य झालेल्या माजी सैनिकांच्या कुटुंबातील फक्त एका व्यक्तीला त्या नंतरच्या पसंतीक्रमाने नियुक्त देणे बाबत तरतूद आहे.

<u>सैनिक कल्याण विभाग व विभागाच्या अधिपत्याखालील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजना/कार्यक्रम</u>

५.१. **<u>पुनर्वसन महासंचालनालय, नवी दिल्ली यांच्या योजना.</u>**

(क) **<u>माजी सैनिकांना पुनर्वसन प्रशिक्षण:-</u>** माजी सैनिक व सैन्य सेवेत असताना मृत्यु झालेल्या सैनिकांच्या पत्नी अथवा एका पाल्याला पुनर्वसनासाठी मान्यता प्राप्त पाठयक्रमासाठी प्रशिक्षण व विद्यावेतन जिल्हा सैनिक कार्यालयांमार्फत देण्यात येते.

(ख) युध्दात वीरगती प्राप्त सैनिकांचे अवलंबित/मोहिमेत अपंगत्व प्राप्त सैनिक/शौर्यपदक विजेता यांना गॅस एजेन्शी, पेट्रोल पंप, रॉकेल एजेन्शी करिता ८% आरक्षित जागासाठी पात्रता प्रमाण पत्र पुनर्वसन महासंचालनालयाकडून देण्यात येतात.

५.२. **<u>केंद्रिय सैनिक मंडळ, नवी दिल्ली</u> :-** माजी सैनिक, त्यांचे कुटुंबिय व सेवेत असणाऱ्या सैनिकांचे कुटुंबिय यांची काळजी वाहणे व त्यांना आवश्यक असलेले सहाय्य देणे हे कल्याण विषयक कार्य केंद्रिय सैनिक मंडळाकडून पार पाडले जाते. केंद्रिय सैनिक मंडळ, नवी दिल्ली तसेच AGs Branch, Army HQ , New Delhi यांचेमार्फत देण्यात येणाऱ्या विविध सवलतीं बाबतची माहिती सैनिक कल्याण विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.comवर खालील शिर्षाखाली उपलब्ध करण्यात आलेली आहे:-

(क) ध्वजदिन निधीतून केंद्रिय सैनिक बोर्ड, नवी दिल्ली यांचेकडून ज्यांना निवृतीवेतन मिळत नाही असे माजी सैनिक व त्यांचे अवलंबितांना गंभीर आजारासाठी दिली जाणारी आर्थिक मदत

(ख) रक्षामंत्री डिस्क्रेशनरी फंडातून केंद्रिय सैनिक बोर्ड, नवी दिल्ली यांचेकडून माजी सैनिक/ अवलंबितांना दिली जाणारी आर्थिक मदत

(ग) आर्मी सेंट्रल वेल्फेअर फंडामधून (ACWF) युध्द विधवा/अपंग माजी सैनिक व त्यांचे अवलंबितांना AGs Branch, Army HQ, New Delhi यांचेकडून दिली जाणारी आर्थिक मदत

५.३. **राज्य शासनाच्या सवलती/योजना :-** महाराष्ट्र शासनाने माजी सैनिकांसाठी ज्या योजना घोषित केल्या आहेत त्या योजनांचा लाभ हा केवळ महाराष्ट्र राज्याचे अधिवास असलेले माजी सैनिकांपुरत्याच मर्यादित आहेत. या कारणामुळे राज्य शासनाने घोषित केलेल्या सवलतींचा लाभ घेण्यासाठी अर्ज करताना आवश्यकता भासल्यास माजी सैनिकाच्या अधिनिवासाबाबतचे प्रमाणपत्र जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयातर्फे मागितले जाते. शासन पत्र क्रमांक-सैकवि-१०००/२७२७/२८ दिनांक २४-११-२००० नुसार एखादा माजी सैनिक महाराष्ट्राचा अधिनिवासी आहे किंवा कसे हे ठरविण्यासाठी मुख्यत्वेकरुन पुढे नमूद केलेल्या दोन अटींची पडताळणी करण्यात येते :-

(क) माजी सैनिक सेवेत प्रवेश करण्याआधी मूलतः महाराष्ट्राचा रहिवाशी असला पाहिजे किंवा,

(ख) माजी सैनिकाने सैन्यसेवेतून निवृत्त झाल्यानंतर किमान १५ वर्षे महाराष्ट्र राज्यात सलग वास्तव्य केलेले असणे आवश्यक आहे.

(ग) सैन्यामध्ये सेवेत असलेल्या कालावधीत माजी सैनिकाने जर महाराष्ट्र राज्यात नोकरीच्या निमित्ताने निवास केला असेल तर अशा निवासाचा कालावधी हा माजी सैनिकाच्या अधिनिवासाच्या पात्रतेसाठी लक्षात घेतला जाऊ नये.

५.४. **महाराष्ट्र राज्य सरकारमार्फत राबविण्यात येणा-या योजना.** महाराष्ट्र शासन माजी सैनिकांच्या पुनर्वसन आणि कल्याणासाठी ज्या योजना राबवित आहे त्याची माहिती सैनिक कल्याण विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.com वर खालील शिर्षाखाली उपलब्ध करण्यात आलेली आहे:-

(क) युध्दात/चकमकित वीरगती प्राप्त झालेल्या सैनिकांच्या विधवेस/ वीर मातेस /वीर पित्यास सानुग्रह अनुदान

(ख) गौरव/शौर्य पुरस्कार

(ग) राज्य शासनाच्या इतर सवलती

५.५ **<u>सैनिक कल्याण विभागाच्या कल्याणकारी निधी/विशेष निधीमधून राबविल्या जाणा-या योजना</u>** :- सशस्त्र सेना ध्वजदिन निधी संकलनाद्वारे संपूर्ण महाराष्ट्रात गोळा करण्यात येणारा निधी ध्वजदिन निधी म्हणून ओळखला जातो. या निधीचा ६० टक्के हिस्सा कल्याणकारी निधी मध्ये तर ४० टक्के हिस्सा विशेष निधीमध्ये वर्ग केला जातो. कल्याणकारी निधीचे व्यवस्थापन मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य सैनिक मंडळ व त्यास सहाय्य करण्यासाठी मा. मंत्री, माजी सैनिक कल्याण यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य सैनिक मंडळाची कार्यकारी समिती पाहते. त्याच प्रमाणे विशेष निधीचे व्यवस्थापन मा. राज्यपाल यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेली विशेष निधी (महाराष्ट्र) राज्य व्यवस्थापकीय समिती करीत असते. **<u>कल्याणकारी निधीमधून राबविण्यात येणाऱ्या योजना</u>** बाबतची माहिती विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.com वर देण्यात आलेली आहे. विशेष निधीमधून मुख्य:त्वे करुन माजी सैनिकांसाठी बांधण्यात आलेली २४ विश्रामगृहे/माजी सैनिकांच्या मुलां/मुलींसाठी बांधण्यात आलेल्या एकूण ४८ वसतिगृहांच्यावर होणारा खर्च भागविला जातो. ज्या माजी सैनिकांच्या मुलांना वसतिगृहामध्ये दाखला मिळालेला नाही अशा मुलांना वसतिगृह खर्चाची प्रतिपुती म्हणून दर महा ५००/- किंवा वार्षिक ५०००/- इतकी रक्कम अदा करण्यात येते. महाराष्ट्रातील विश्रामगृहे व वसतिगृहांची माहिती विभागाच्या वेबसाईटवर **<u>जिल्हास्तरिय माहिती</u>** या शिर्षाखाली देण्यात आलेली आहे.

५.६ **<u>छात्रपूर्व प्रशिक्षण केंद्र, नाशिक</u>** महाराष्ट्र राज्यामधील सैन्यामध्ये असणा-या अधिकारी वर्गाची संख्या अत्यंत अल्प प्रमाणात आहे. राज्यातील तरुणांना कम्बाईन्ड डिफेस सर्विसेस द्वारे सैन्यदलात अधिकारी म्हणून भरती करण्याच्या उद्देशाने प्रशिक्षणार्थीना लेखी परीक्षासाठी ३ महिन्याचा तर साक्षात्कारासाठी १० दिवसाचे विनामुल्य प्रशिक्षण छात्रपूर्व प्रशिक्षण केंद्राद्वारे दिले जाते.

<u>संगणकीकरण</u>

६.१ राज्यातील माजी सैनिकांच्या विविध कामाविषयी आणि राज्य शासनाच्या व केंद्र शासनाच्या अनेक योजनाविषयीच्या कामात शिघ्रता, सुसूत्रता, अचुकता यामध्ये वृध्दी करुन या समग्र कामांची कार्यक्षमता वाढविणेकामी सैनिक कल्याण विभाग आणि जिल्हास्तरावरील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांकडे संगणकांची उपलब्धता करुन देणे ही काळाची अनिवार्य गरज विचारात घेऊन सन २००१ मध्ये सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांस संगणक पुरविण्यात आलेले असून कार्यालयाच्या कामाचे संगणकीकरण ऑक्टोबर २००३ मध्ये पुर्ण करण्यात आले आहे.

६.२ **<u>जिल्हा सैनिक वेल्फेअर सॉफ्टवेअर :-</u>** राज्यातील माजी सैनिक/ विधवांची अचूक माहिती तात्काळ उपलब्ध होण्यासाठी शिरगणतीचे काम अर्थातच माजी सैनिक/विधवांची माहिती, रोजगारासाठी माजी सैनिकांची नोंदणी, कल्याणकारी निधीमधून माजी सैनिकांना दिल्या जाणाऱ्या आर्थिक मदतीची माहिती, कल्याणकारी निधी अहवाल संगणकीकृत करण्यात आलेले आहेत. सर्व जिल्हयातील माहिती संगणकीकृत करण्याचे काम पुर्ण झालेल असून सर्व डाटा सैनिक कल्याण विभागातील सर्व्हर वर upload करण्यात आलेला आहे व दर महिन्याला जिल्हयांकडून Progressive Back up घेऊन विभागातील माहिती अद्ययावत करण्यात येते.

६.३. **वेबसाईट** :- सैनिक कल्याण विभागाची www.mahasainik.com ही वेबसाईट दि. १५ मे २००२ पासून सुरु करण्यात आलेली आहे.

भाग - २ नागरिकांची सनद

७.१ सैनिक कल्याण विभाग/जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांकडून पुरविल्या जाणा-या सेवा/सवलती/आर्थिक मदती यासाठी लागणारी आवश्यक कागदपत्रे, कालावधी, सेवापुरविणारा अधिकारी इत्यादी बाबतची माहिती भाग २ (Part II) मध्ये नमूद करण्यात आली आहे.

७.१ सैनिक कल्याण विभागातील/जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांत कार्यरत असलेल्या अधिकाऱ्यांचे नाव, दूरध्वनी क्रमांक, ई-मेलचा पत्ता इत्यादिबाबतची माहिती विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.com वर **जिल्हास्तरिय माहिती** या शिर्षाखाली देण्यात आलेली आहे.

* * * * *